Kader
e-ISSN: 2602-2710

Cilt: 19, **Sayı:** 1, 2021, **ss.** 55-77 | **Volume:** 19, **Issue:** 1, 2021, **pp.** 55-77

Ateizm Savunucusu Sitelerde Din Karşıtı Bazı Argümanların Analizi ‘pozitifateizm.wordpress.com’, ‘ateizm.blogspot.com’ ve ‘ateistmedya.wordpress.com’ Örnekleri

Analysis of Some Anti-Religious Arguments in Atheist Websites ‘pozitifateizm.wordpress.com’, ‘ateizm.blogspot.com’ and ‘ateistmedya.wordpress.com’ Examples

Saliha VİDİNLİOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sakarya/Türkiye
Master’s Student, Sakarya University, Faculty of Theology, Sakarya/Turkey
salihavidinlioglu@gmail.com | orcid.org/0000-0001-9533-0317 | ror.org/04ttnw109
Katkı Oranı: %50

Hülya TERZİOĞLU

Doç. Dr, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sakarya/Türkiye
Associate Professor, Sakarya University, Faculty of Theology, Sakarya/Turkey
hulyaterzioglu@sakarya.edu.tr | orcid.org/0000-0001-7565-615X | ror.org/04ttnw109
Katkı Oranı: %50

Makale Bilgisi | **Article Information**

Makale Türü | **Article Type**
Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | **Date Recieved**
31 Mart 2021 | 31 March 2021

Kabul Tarihi | **Date Accepted**
16 Haziran 2021 | 16 June 2021

Yayın Tarihi | **Date Published**
30 Haziran 2021 | 30 June 2021

İntihal | **Plagiarism**
Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan | **Ethical Statement**
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Saliha Vidinlioğlu – Hülya Terzioğlu). | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Saliha Vidinlioğlu – Hülya Terzioğlu).

Atıf | Cite As

“ Vidinlioğlu, Saliha – Terzioğlu, Hülya. “Ateizm Savunucusu Sitelerde Din Karşıtı Bazı Argümanların Analizi ‘pozitifateizm.wordpress.com’, ‘ateizm.blogspot.com’ ve ‘ateistmedya.wordpress.com’ Örnekleri”. *Kader* 19/1 (Haziran 2021), 55-77. https://doi.org/10.18317/kaderdergi.907397 ”

Öz

Günümüzde gelişen iletişim araçlarının kullanımı insanların sosyal ilişkilerini çeşitlendirirken fikrî paylaşımlarını artırmış, ideolojik, siyasi ve kültürel pek çok iletişim alanının yanında dinî yaklaşım ve kabuller, ortak platformlarda çeşitli etkileşim alanları bulmuştur. Her kesimden insanın fikir beyanında bulunabildiği bu sanal ortamlar sosyal medya ve internet siteleri kanalıyla oluşturulmaktadır. Ateistlerin oluşturduğu internet siteleri de bu platformlar arasındadır. Ateistler hem sosyal medyada aktif olarak kendilerini ifade etme imkânı elde etmiş hem de oluşturdukları sitelerde Tanrı'ya inanmama gerekçelerini temellendirmişlerdir. Daha çok dinlerin tutarsızlığı iddiaları, güncel dinî meselelerin kritiği ve ateistlerin sosyal hayatta karşılaştığı sorunların tartışıldığı bu siteler ayrıca onların örgütlenmesine, bir araya gelerek seslerini duyurmalarına ve günden güne sayılarının arttığı izlenimini vermelerine de yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada ateizm savunucusu 'pozitifateizm.wordpress.', 'ateizm.blogspot.com' ve 'ateistmedya.wordpress.com' adlı siteler ele alınacak ve destekçilerinin kendilerini nasıl tanımladıkları değerlendirilerek temel iddialarından bazıları tasvirî düzeyde tartışılacaktır. Bu çalışmanın ilk planda amacı ilgili sitelerin iddialarına cevap vermek değil, onların kendilerini nasıl tanımladıklarından başlayarak en temel iddia alanlarını öne çıkarmayı ve deyim yerindeyse neyi savunduklarını analiz etmektir. Bunu yaparken zaman zaman kendi iç tutarsızlıklarına ve eleştirilerinin zayıflıklarına işaret edilecektir. Öncelikle ateistlerin tezlerinin sınırlarını ve çerçevelerini ne şekilde çizdiklerine odaklanarak fikir yapıları ortaya koymaya çalışılmıştır. Daha sonra ateist sitelerde birçok başlık altında öne sürülen Tanrı ve din karşıtı iddialar arasında yoğun şekilde tartıştıkları üç konu incelenmiştir. Bunlar, Tanrı'nın varlığının delillerinin yetersizliği iddiası, yaratılış teorisine karşı evrim teorisi ve din-bilim karşılaştırması başlıklarından oluşmaktadır. Bilindiği gibi Tanrı'nın varlığına dair kozmolojik, ontolojik ve teleolojik delillerin yanında bunların farklı versiyonları olan ve bunlardan türetilen yahut ikincil delil olarak görülebilecek deliller de vardır. Ateist sitelerde ilk olarak bu üç temel delil ele alınarak delillerin "tutarsızlıkları" incelenmiştir. Onlara göre bu delillerin yanında diğer deliller de inanmak için geçerli ve yeterli sebepleri insanlara sunmamaktadır. Ateistler bu iddialarının sonucu olarak Tanrı'nın varlığını iddia eden kanıtların tutarsız yahut asılsız olduğunu belirtmişlerdir. Teistlerin, Tanrı'ya ulaşmada kullandıkları en önemli kanıtlardan biri olan evrenin ve içinde bulunan canlıların Tanrı'nın varlık delili sayılması, onlar açısından önemli bir tenkit alanıdır. Zira onlara göre bu alan bilimin alanıdır. Buna bağlı olarak dünyadaki canlı çeşitliliğini açıklamak için yaratılış teorisini kullanan teistlerin aksine evrim teorisine başvuran ateistler teorinin iyice anlaşılması koşuluyla Tanrı'ya atıf yapılmadan da canlı çeşitliliğini açıklamanın mümkün olacağını savunmuşlardır. İkinci başlıkta da ateist sitelerdeki yaratılış teorisine karşı savunulan evrim teorisinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ateistler doğal seçilim ve mutasyona dayanan evrimin dünyadaki canlı oluşumunu açıklamada yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Evrim teorisini bütün teistler reddetmemekle birlikte teorinin beraberinde getirdiği bazı sorunlara itirazları bulunmaktadır. Canlılığı açıklamaya çalışan bu teorinin tamamen kör mutasyona ve doğal seçilime bağlı olması, insanların atasının maymun türüyle akrabalığı iddiası, ilkel mutasyon sisteminin akıllı ve bilinçli varlıkları oluşturma kapasitesi bu itirazların ve sorunların bazılarındandır. Ateistler de bu itirazlara internet sitelerinde açıklamalar getirmişler ve teistlerin karşı tezlerini ilzam etmeye çalışmışlardır. Ateistlerin üzerinde durdukları bir başka konu, din-bilim ilişkisidir. Pek çok platformda güncel değeri olan bu konu din ile bilimin çatışması, birbirini desteklemesi veya etkilemesi/etkilememesi başlıklarıyla tartışılmaya devam etmektedir. Bu itibarla üçüncü başlığımız da ateistlerin din-bilim ilişkisine bakışları olarak ortaya çıktı. Bu başlık altında ateistlerin dinî düşüncenin yapısının, vahyin ve peygamberlik kurumunun bilimsel düşünceyi desteklemediği, bilakis engellediği iddiasını hangi gerekçelerle açıkladıklarını ele aldık. Bütün bu analizlerimizin sonucunda ise ateistlerin iddialarını delillendirirken bilimsel verileri parçacı ve pragmatist bir keyfiyette kullandıklarını ve popülist bir çizgiye kendilerini hapsettiklerini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Din, Bilim, Ateizm, Ateizm savunucusu siteler.

Abstract

The use of current developing communication tools has increased the sharing of ideas, while diversifying people's social relations, religious approaches and beliefs has found various areas of interaction on common platforms, as well as many regions of ideological, political, and cultural communication. These virtual places, where people from all classes can express their opinions, are created through social media and internet sites. Amongst are also websites of atheists. Atheists both gained the opportunity to express themselves actively on social media, discussing the reasons for not believing in God on their platforms. These sites, which mostly discuss the inconsistency in religious claims, the criticism of current religious issues, and the problems faced by atheists in social life, also help them organize, come together, make their voices heard, and give the impression that their number is increasing day by day. In this study, three sites advocating atheism, namely 'pozitifateizm.wordpress.com', 'ateizm.blogspot.com' and 'ateistmedya.wordpress.com' will be investigated by evaluating how their supporters define themselves, and some of their main claims will be discussed at descriptive level. The primary aim of this study is not to respond to the claims of them, but to highlight the most basic arguments that define themselves and to analyze what they defend. In doing so, their internal inconsistencies and weaknesses of their criticism will also be pointed out. First of all, we tried to reveal their opinions by focusing on how atheists draw the boundaries and frameworks of their hypothesis. We then examined three issues that they heavily debated between the anti-God and anti-religious claims, which are discussed under many headings on atheist sites. These three building blocks of the main argument are that (i) the evidence for the existence of God is insufficient, (ii) the theory of evolution versus the idea of creation, and (iii) the clash of religion and science. As it is known, besides the cosmological, ontological, and teleological proofs of the existence of God, some different versions of these or derived from them can be seen as secondary proofs. In atheist sites, the "inconsistencies" of the evidence were first examined by dealing with these three basic pieces of arguments. According to them, besides this, no other evidence provides valid and sufficient reasons to believe. Following their arguments, atheists have stated that the evidence claiming God's existence is inconsistent or unfounded. Considering the universe and the living creatures in it as evidence of God's existence, which is one of the most important proofs used by theists, is an important criticism area for them. For, according to them, this issue is within the boundaries of science. Therefore, unlike theists who use the theory of creation to explain the diversity of life in the world, atheists, who resort to the theory of evolution, have argued that it is possible to explain the diversity of living things without reference to God. In the second chapter, we examined how they deal with the theory of evolution, which is defended against the creationist theories in atheist sites. Atheists have stated that evolution based on natural selection and mutation is sufficient in explaining the formation of life on earth. Although not all theists reject the theory of evolution, they object to some of the problems that the theory brings with it, some of which are that this theory, which attempts to explain life, is entirely dependent on blind mutation and natural selection; the claim that human ancestors are related to the ape species; and the primitive mutation system's capacity to create intelligent and conscious creatures. Atheists also made explanations to these objections on their websites and tried to commit the theists' opposing arguments. Another issue atheists emphasize is the relationship between religion and science. This contemporary issue continues to be discussed under the title of “conflict between religion and science” in many platforms, as supporting or not affecting each other. In this respect, our third chapter has emerged as atheists' view of the relationship between religion and science. In this chapter, we discussed on what grounds atheists explain the claim that the structure of religious thought, revelation, and the institution of prophecy do not support scientific thought, on the contrary. As a result of all these analyze, we can say that while atheists prove their claims, they use scientific data in a fragmentary and pragmatist arbitrariness and thus, imprison themselves in a populist discourse.

Keywords: Kalām, Religion, Science, Atheism, Atheist websites.

Giriş

Ateizm 'tanrıtanımazlık' anlamına gelmekte olup[1], teizme karşı reddiye geliştiren felsefî bir yaklaşımdır. Tanrı'nın var olmadığına inanan veya akıl yürütmelerle birlikte bir tanrı sonucuna ulaşamayıp var olmadığına karar veren ve buna göre yaşayan kişiye ateist, bu iddiaya da genel anlamda ateizm denmektedir. Tanımını teizmin varlığından alan ve onun inandığı Tanrıyı kabul etmeme ve Tanrı inancıyla ilgili olan her olguyu sorgulama anlamına gelen ateizmi tanımlamak çok kolay değildir. Çünkü deizm, agnostisizm veya panteizm gibi felsefî görüşler de yer yer ateizm olarak isimlendirilmekte, ateizmle eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir.[2] Bu terimleri ateizmden daha net ayırabilmek için kısaca tanımlarını şu şekilde yapabiliriz. Deizm, evreni bir Tanrı'nın yarattığı fikrine inanan ancak bu Tanrı'nın gönderdiği peygamberlere ve dini kurallara inanmayan veya şüpheyle yaklaşan felsefî görüşün ismidir.[3] Agnostisizm, insanın Tanrı ile ilgili kesin bir fikre sahip olamayacağını ileri süren felsefî görüşe verilen isimdir. Bu görüşe göre insan aklının Tanrı'ya dair bilgiye ulaşması için yeterli bilgisi yoktur, bu konuda hiçbir kanıt getirilememektedir.[4] Panteizm, Tanrı ve evreni birbirinden ayırmayan, Tanrı'nın evrenden ayrı, bağımsız bir varlığının bulunmadığını savunan, her şeyin Tanrı, Tanrı'nın da her şey olduğu düşüncesini ortaya koyan felsefî görüşe denir.[5] Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi ateizm bu felsefî fikirlerden farklı bir yerde olup, bunlarla eş anlamlı olarak kullanılmasında 'din dışılık' ifade edilmeye çalışılmaktadır. Ancak deistler ve panteistler bir tanrı kavramını kabul ederek ateistlerden ayrılmakta, agnostiklerin tanrıya karşı tutumu ise ateistlere göre daha ılımlı kalmaktadır. Ateistler yalnızca 'din dışı' olmamakla birlikte bunun yanında hiçbir tanrı tanımı veya din kavramını kabul etmeyerek ve Tanrı'nın varlığının imkânsızlığını ileri süren deliller de serdederek diğer fikrî akımlardan belirgin bir şekilde farklılaşmaktadırlar.

Ateizm, varlığını teizmin öne sürdüğü iddiaları tartışmasından ve bu iddiaların tutarlı olup olmadığını irdelemekten almaktadır.[6] Teizme dair detaylı bilgilere sahip olmadan ateizmi anlamak mümkün görünmemektedir.[7] Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz üzere ateizm teizmin detaylı eleştirisini içermektedir. Teizmin öne sürdüğü açıklamalar tutarlı mıdır, bir Tanrı'ya inanmak mı yoksa evrende Tanrı'ya dair bir izin bulunmadığını öne sürmek mi daha mantıklı gözükmektedir gibi sorularla yola çıkan ateizm, ilerleyen safhalarda teizmin dinle bağdaştırarak ortaya koyduğu evrenin varlığı, ahlak, insanın özgürlüğü gibi meselelerin dinlerden ve Tanrı'dan ayrıştırılarak da düşünülebileceğini ileri sürer.[8] Teistlerin Tanrı'nın varlığıyla ilgili delil olarak

1 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), "Ateizm" , 153; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989), "Tanrıtanımazlık", 396; Serkan Uzun vd., *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2008), "Tanrıtanımazlık", 126.

2 Ferhat Akdemir, "Ateizmin Tarihi Üzerine Kısa Bir Deneme," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18–19 (Ocak 2005), 347.

3 Hüsameddin Ekrem, "Deizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/109-111; Cevizci, "Deizm", 406; Uzun vd., "Yaradancılık", 1575.

4 İlhan Kutluer, "Lâedriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/41-42; Cevizci, "Agnostisizm", 21; Uzun vd., "Bilinemezcilik", 237.

5 Cevizci, "Panteizm", 1245; Uzun vd., "Tüm Tanrıcılık", 1442.

6 Robin Le Poidevin, *Ateizm İnanma, İnanmama Üzerine Bir Tartışma*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı, 2003), 21.

7 Aydın Topaloğlu, *Teizm ve Ateizm & Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 18.

8 Le Poidevin, *Ateizm İnanma, İnanmama Üzerine Bir Tartışma*, 33.

sundukları kozmolojik, ontolojik, teleolojik deliller ateistler tarafından çürütülür. Onlar genelde evrenin varlığıyla ilgili bilimsel açıklamaları kendilerine sabite kabul ederler ve evrendeki canlı çeşitliliğini de evrim teorisiyle anlamaya çalışırlar.

Ateizm, ateist kişilerin tutumları ve dünya görüşlerine göre değişmekte ve çeşitlenmektedir. İlk olarak ateizmi teorik ateizm ve pratik ateizm şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Teorik ateizm Tanrı'nın varlığı hakkında felsefî düşünerek onun olmadığı sonucuna varmaktır. Teori düzeyinde Tanrı'nın varlığını ve teist düşünceyi eleştirir. Tanrı'nın olmadığını delillendiren ateizm türü teorik ateizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Teorik ateizm hem Tanrı'ya ve dinlere hem de dinî otoritenin beraberinde getirdiği mucize, vahiy ve peygamberlik gibi kurumlara karşı durmaktadır. Pratik ya da fiilî ateizm ise kişinin Tanrı fikrini hayatına sokmadan yaşaması ve sanki Tanrı hiç yokmuş gibi davranmasıdır.[9] Günlük yaşantımızda da karşılaşabileceğimiz bu ateizm türünde Tanrı, dini sembol ve ibadetler bir kenara bırakılarak yaşantı sürdürülmektedir.

Bir ateist, ateizmi apaçık bir şekilde savunmak ve Tanrı'ya karşı güncel deliller geliştirmek zorunda değildir. Bu genel kabulle birlikte kendi fikri sistemini savunup savunmamasına göre teorik ateistler pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılmaktadırlar.[10] Tanrı'nın var olmadığı sonucunu esasında insanın zihninde böyle bir düşüncenin asla var olmadığı ve olamayacağı görüşü üzerinden delillendiren ateizm, negatif ateizmdir. Negatif ateizm ileride zikredeceğimiz mutlak ateizmle benzerlikler taşımaktadır. Negatif ateizm, Tanrı fikrinin insanda hiç bulunmadığını, bu inancın yokluğunu ve doğal olanın Tanrı yokmuş gibi yaşamak olduğunu savunur. Tanrı hakkında eleştiriler geliştirmeyen, bu çabaya girmeyen negatif ateizm pozitif ateizmin çabalarını destekler. Negatif ateistin tutumu esasında bir agnostiğin tavrına benzemektedir. Nasıl agnostik, Tanrı hakkında olumlu olumsuz herhangi bir yorum yapılamayacağını iddia ediyorsa negatif ateist de Tanrı'nın varlığına karşı argümanlar üretmeyi gereksiz bulur. Çünkü Tanrı kavramı, insan zihninin doğal yapısında olmayan, ona eklemlenen bir kavramdır.

Pozitif ateizm, Tanrı'ya dair eleştirilerini güncelleyen, teizme karşı argümanlar geliştiren ateizmdir. Negatif ateizm Tanrı inancının özsel yokluğuna işaret ederken, pozitif ateizm insanî bir seçim olarak inanmamaya verilen addır. Pozitif ateizm, teori düzeyindeki eleştirilerini felsefî olarak geliştirir ve bu eleştirilerini de bilimsel teorilerle destekler. Pozitif ateist, çürütmeye çalıştığı teizme dair bilgilerini derinleştirerek eleştirilerini detaylı bir biçimde yapmaktadır.[11] Ateizm ve ateistler denince ilk akla gelenler de pozitif ateistlerdir.

Teknolojinin gelişmesi ve internetin kullanımının artmasıyla birlikte insanlar fikirlerini internet ortamında ifade etme fırsatı bulmuşlardır. Ateistler de kendi kurdukları sitelerde fikirlerini beyan etmektedirler. Daha çok din karşıtı iddialar, dinlerin insanlar üzerindeki olumsuz etkileri, dinî bilgilerin bilimsel verilerle uyuşmadığı gibi konularda görüşler dile getirilmekte, forum tarzı sitelerde ise her inanç grubundan insanın katılım sağlayabileceği tartışmalara bir çeşit platform

9 İbrahim Coşkun, *Ateizm ve İslam Kelamî Açıdan Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 24

10 Michael Martin (ed.), *The Cambridge Companion to ATHEISM* (United States of America: Cambridge University Press, 2011), 2; Topaloğlu, *Teizm ve Ateizm & Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*, 28.

11 Topaloğlu, *Teizm ve Ateizm & Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*, 30.

oluşturulmaktadır.[12] Bu tür sitelerde ayrıca ateistler kendileriyle aynı görüşlerde olan insanların tecrübelerini paylaşmakta, yalnız olmadıklarını vurgulayarak dindarlar tarafından gördükleri 'sosyal baskıları' da ifade etmektedirler.

Türkiye'de ateistlerin resmi bir dernekleri bulunmaktadır. Ateizm Derneği ismini alan bu derneğin internet sitesi[13], sosyal medya hesapları[14] da bulunmaktadır. 'Orta Doğu'nun ilk ve tek yasal ateizm derneği'[15] olan bu dernek, ateistlerin ihlal edilen insan haklarını korumak, 'aydınlık' üyelerini çoğaltmak, Türkiye'de zorunlu olan din eğitimi uygulamasını kaldırmak gibi hedefleri bulunan bir sivil toplum kuruluşudur.[16] Özgür düşünme ortamı oluşturmak, her bireyin kendini rahatça ifade edebilmesini sağlamak ve bunları gerçekleştirmek için de başat sorun olarak gördükleri baskıcı dinî düşünceye karşı mücadele etmek temel amaçlarındandır.[17] İnternet sitelerinde tam isimleri 'Ateizm Derneği Artık Yalnız Değiliz' olan derneğin, artık yalnız olmadıklarının altı çizilerek ateistlere bir destek çağrısında bulunduğu da anlaşılmaktadır. Derneğin internet sitesi vasıtasıyla seslerini duyurma ve maruz kaldıkları haksızlıkları kendi ifadeleriyle: "*Gönüllü avukatlar aracılığıyla inançsızlıklarından dolayı mağdur olan bireylerin haklarını savunarak onları mahkemelerde yalnız bırakmamak*"[18] amacını güttüklerini belirtmişlerdir.

Biz bu çalışmada ateist sitelerden 'pozitifateizm.wordpress.', 'ateizm.blogspot.com' ve 'ateistmedya.wordpress.com'u mercek altına alacağız. Dolayısıyla çalışmamızda 'ateistler' şeklinde kullandığımız genel ifade yalnızca bu sitelere destek veren gruplar anlamında kullanılmıştır. Ateizm Derneği Tanrı'nın varlığı ve din eleştirilerine felsefî gerekçeler öne sürmemesi bakımından incelenen siteler arasına alınmamıştır. Derneğin sitesinde genelde Türkiye'deki dinî uygulamaların anlamsızlığı ve insan özgürlüğünü kısıtlayıcı olduğu iddiaları yer almış, sitedeki kısıtlı yazı içeriklerinde ise daha çok ateizm propagandası yapılmıştır. İncelediğimiz siteler seçilirken ise Tanrı ve din merkezli konuları yoğun bir şekilde tartışmaları, eleştirilerini temellendirmeleri ve yeri geldiğinde ilmî-felsefî gerekçeler ileri sürmeleri dikkate alınmıştır. Bu kapsamda ilgili sitelerde yer alan iddialardan seçtiğimiz üç başlık etrafında konuyu ele alacağız. Buna göre ateist sitelerin Tanrı'nın varlığına ilişkin delillere yaklaşımları, yaratılış teorisine karşı evrim teorisi savunuları ve din-bilim ilişkisine dair görüşleri özetlenmeye çalışılacaktır. Böylece sosyal mecralarda kendi dinamikleri içinde savunulan ateist görüşlerin iddialarını, söylemlerini, soru ve eleştirilerini belirlemeyi ve daha sonra bunlar üzerine alternatif çalışmalar yapılmasına yardımcı olmayı umuyoruz.

1. Ateistlerin Gözüyle Ateizm Nedir, Ateist Kimdir?

Şüphesiz ateist sitelerdeki ateizmin nasıl anlaşıldığı ve kendilerini nasıl tanımladıkları önemli bir husustur. Zira meseleyi nasıl okudukları, dine karşı olan tutumlarında sınırları nasıl çizdikleri,

---

12 AntiDogmatik, "AntiDogmatik" (Erişim 25 Şubat 2021).

13 Ateizm Derneği Resmi Sitesi (Ateizm Derneği), "Ateizm Derneği Artık Yalnız Değiliz" (Erişim 25 Şubat 2021).

14 Ateizm Derneği, *Twitter* (Erişim 25 Şubat 2021); Ateizm Derneği TV, *YouTube* (Erişim 25 Şubat 2021).

15 Ateizm Derneği TV, "TANRIYI ARAMAK - Bunlar Ateist! - 3.24 - Doç. Dr. Enis Doko, Taner Beyter", *Youtube* (19 Mart 2021).

16 Ateizm Derneği Resmi Sitesi, "Hedeflerimiz" (Erişim 25 Şubat 2021).

17 Ateizm Derneği Resmi Sitesi, "Biz Kimiz? " (Erişim 25 Şubat 2021).

18 Ateizm Derneği, "Hedeflerimiz" (Erişim 25 Şubat 2021).

hangi soruları sordukları, hangi argümanları işledikleri bu bağlamda ortaya çıkacaktır. Doğal olarak kendilerini nasıl tanımladıkları da bu temelden hareketle ortaya çıkacaktır. Öncelikle tanımda olumsuz temellendirme dikkati çekmektedir. Ateistlere göre ateizm bir inanç değildir, zira o bir din değildir ki inancı olsun, hatta ateizm bir iddia da değildir.[19] Onlara göre teizmin tanrısına ya da tanrılarına inanmayan ateizm, Tanrı'nın var olmadığını kanıtlamak zorunda da değildir. Çünkü böyle bir ispata gitmeden de ateist olunabilmektedir. Ateizm başlı başına bir rettir. Açıklamalar yapmak zorunda olan, iddia sahibi olan ateizm değil teizmdir. Ateistler teizmin cevaplarını cevap olarak kabul etmeyip, onların iddialarının yanlış, boş ve zandan ibaret olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla hiçbir ateistin evrenin nasıl oluştuğu, canlılığın nasıl meydana geldiğine dair sorulara cevap verme zorunluluğu ve kaygısı bulunmamaktadır. Ayrıca ateistler ateizmin evrenle ilgili ve felsefî bütün sorulara cevap olabilecek bir dünya görüşü olmadığını da vurgulamaktadırlar.[20]

Ateistlere göre teizmin belirli bir Tanrısı yoktur ve inananların Tanrıyla alakalı bilgileri azdır, hatta çoğunluğunda ise hiç yok denecek kadar azdır. Esasında ateistlere göre teistlerin belirli ve sabit bir tanrısının olmaması onları Tanrı hakkında ve hatta Tanrısızlık hakkında konuşabilmek için 'hangi Tanrı?' sorusunu sormaya yöneltmektedir. Bu soru cevaplandığı takdirde kendilerinin de güçlü veya zayıf ateizmden bahsedebileceklerini, kendi iddialarını da bu sabitede öne sürebileceklerini ifade etmektedirler.[21]

Ateistler güçlü (pozitif) ateizm ve zayıf (negatif) ateizm olmak üzere iki görüş etrafında toplanmışlardır. Güçlü/pozitif ateizm; Tanrı'nın var olmadığı iddialarını geliştiren kimselerin anlayışını, zayıf/negatif ateizm ise Tanrı hakkında yorumda bulunmayıp onun varlığının olup olmadığıyla ilgilenmeyen, bir bakıma agnostik bir duruş sergileyen kimselerin anlayışını ifade etmektedir.[22] Tanrı hakkında epistemolojik olarak agnostik olup ontolojik anlamda ise inançsız/ateist olmak bu ayrımla mümkün görünmektedir. Tanrı'nın var olup olmadığı hakkında kesin malumatların eksikliğinden kaynaklanan bilgisizlik ve bu bilgisizlikten doğan inançsız bir hayat makuldür. Çünkü bu iki farklı duruş aslında iki ayrı sorunun cevabıdır. Agnostisizm Tanrı'nın var olması sorusuna 'bilinemez' cevabını verirken, ateizm ise 'Tanrı'ya inanıyor musun?' sorusuna olumsuz yanıt vermektedir.[23]

Dinlerin kısıtlamadığı bir düşünce yapısına sahip olduklarını iddia eden ateistler, kendi yaptıkları araştırmalarının muhtemel sonuçlarını benimsemekte yahut bazı konularda agnostik kalma tavrını gösterebilmektedirler. Belirli bir politik görüşe sahip olma özelliği de göstermeyen ateistlerin içinde demokrat, liberal veya komünist düşünceyi benimseyen kişiler bulunabilmektedir. Nasıl ki belirli bir politik düşünce yapısı ortaya koymuyorlarsa, aynı şekilde belirli bir ahlakî kurallar çerçevesi de çizmemektedirler. Buna mukabil ateizmin bütünüyle ahlak temelinden yoksun olduğunu da reddetmektedirler. Ateistler evrenle ilgili içinde akıllı tasarımcı

---

19 Ateist Medya Ateizmi bir de ateistlerden dinleyin (Ateist Medya), "Ateizm Nedir?" (Erişim 25 Şubat 2021); Pozitif Ateizm Tanrının Varolması Mümkün Değildir (Pozitif Ateizm), "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

20 Pozitif Ateizm Tanrının Varolması Mümkün Değildir (Pozitif Ateizm), "Ateizm Hakkında Bir Önyargı" (Erişim 25 Şubat 2021).

21 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

22 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

23 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

temaları içermeyen açıklamaları tercih etmektedirler. Bir ateist, evrenin nedensiz var olduğunu ancak bu nedenin akıllı ve bilinçli bir varlık olmadığını, evrenin başlangıcı ve sonu olmadığı kabulüyle yaratılmamış olduğunu birbirinden farklı görüşlerle savunabilmektedir. Onlar evrenin kökeni, yaşamın amacı, canlıların çeşitliliği gibi felsefî konularda yaratılıştan ve Tanrı'dan bağımsız düşünmektedirler. Bu konularda kişiden kişiye değişebilen tek bir düşünce sistemleri olmamakla birlikte böyle düşünmelerini öğütleyen bir kutsal kitapları da bulunmamaktadır. Ateistlerin kendi ifadeleriyle:

> "Ateizmin ortak bir dünya açıklaması, değerler sistemi ya da ahlak felsefesi yoktur. Ateistlerin Tanrı konusu hariç diğer felsefî konulara ilişkin ortak bir dünya görüşü olmak zorunda değildir. Fakat ateistlerin büyük çoğunluğu bilimsel/materyalist dünya görüşüne sahip kişilerdir ve dünya ve evren açıklamaları konusunda çağdaş bilimin bulgularını kullanırlar. Dolayısıyla temel felsefî sorulara bilimin cevap verebildiği ölçüde cevap verirler. Başka bir ifadeyle, ateistler evrenin kökeni, canlılığın ortaya çıkışı, hayatın anlamı gibi temel felsefî konularda verilmesi gereken cevapları bilime havale etmişlerdir."[24]

Ateizm, teizmle ve teizmin Tanrı tasavvuru ve varlığına ilişkin iddialarının çürütülmesiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle araştıran, okuyan, sorgulayan bir seyirde entelektüel bir ilgi ile meseleyi ele aldıkları söylenebilir. Onlara göre kendileri, toplumun sosyo- kültürel olarak üst kesiminden örnek insanlardır.[25] Bu tarz örnek bireyler, modern çağın ahlakî prensiplerine uymalıdır. Yani ateist, kendisini ateist yapan özellikler nedeniyle uygar, çağdaş, bilimsel gelişmelere ayak uyduran ahlaklı bir kimsedir. Batı'da yapılan bazı istatistiksel araştırmalardan da destek alan ateistlere göre bu çalışmalar ateistlerin ortalama olarak muhafazakârlardan daha zeki olduklarını göstermektedir.[26] Yine araştırmalara göre ateistlerin boşanma oranının ve suç oranının inançlılara göre daha az olduğu ortaya çıkmıştır. Ateistler kendilerini toplumun dinsel şartlanmalarından izole etmelerinin bir sonucu olarak iyi karakterli insanlar olmalarının daha anlaşılabilir bir durum olduğunu savunmuşlardır.[27] Onların büyük çoğunluğu bilimsel materyalist görüşü benimsemektedir. Bilimsel kuşkucu olmanın gereği de aralarında dayanaksız, şüpheli iddialara inananların az olduğuyla kendini göstermektedir. Kısacası bu sitelere göre; "*Ateizm bizleri dinlerin insanları uyuşturan, ilkelliğe ve bağnazlığa iten ve günümüzün sözde ileri toplumunu bile esir almış özelliklerinden kurtarabilecek, en azından bu konulardaki mücadelede katkı sağlayabilecek bir bilimsel ve felsefî bakış açısıdır.*"[28]

2. Tanrının Varlığına Dair Argümanlara Yaklaşımları

Tanrı'nın varlığına dair teistler tarafından geliştirilmiş ve kullanılan belli başlı argümanlar bulunmaktadır. Bu argümanlar; kozmolojik, ontolojik, teleolojik, ahlakî, transandantal, çoğunluktan yola çıkmak, antropolojik, sonsuzluk, tanık, dinsel kişi ve kaynaklara dayalı argüman ve 'ya varsa' argümanı olarak ele alınabilmektedir. Ateist siteler bu argümanların aslında iddia edildiği kadar güçlü olmadığı iddiasıyla bu delillere reddiyeler geliştirmişlerdir.

24 Ateist Medya, "Ateizm Nedir?" (Erişim 25 Şubat 2021)

25 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

26 Ateizm Blogspot, (Ateizm Blog), "Zeki insanlar daha az inanıyor" (Erişim 25 Şubat 2021).

27 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

28 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

Kozmolojik argümana ilk sebep argümanı da denilmekle birlikte en yaygın kullanılan delillendirme biçimidir. Bu argüman isminden de anlaşılacağı gibi 'kozmos'dan yani âlemden yola çıkarak bir Tanrının var olduğuna ulaşan delildir.[29] Ateistler bu delilin öncüllerini genel olarak şu şekilde aktarmışlardır;

- Bazı şeylerin sebebi vardır.
- Hiçbir şey kendi kendisinin sebebi olamaz.
- Öyleyse, sebebi olan her şey, kendisi haricinde bir şey tarafından sebep olunmuş demektir.
- Nedensellik zinciri zamanda sonsuza kadar gidemez.
- Nedensellik zinciri sonsuza gidemezse, demek ki bir ilk sebep olmak zorundadır.
- Tanrı, sebebi olmayan ilk sebep demektir.
- Demek ki Tanrı vardır.[30]

Kozmolojik argümana genelde üç şekilde eleştiri getirilmektedir. Bunlar; tüm olayların nedensel olup olmadığı, ilk sebebin semavî dinlerin tanrısı olup olmadığı ve son olarak argümanın tutarlı olup olmadığı şeklinde sıralanmaktadır. Birinci argümanın öncüllerinden ilk öncülün şüphe içerdiğini, "her şeyin bir sebebi vardır" önermesinin her zaman ve mekânda doğruluğunun genel geçer olmadığını ve kanıta ihtiyaç duyduğunu savunmaktadırlar.[31]

Bu önerme yalnızca günlük hayatımızda kullandığımız akıl yürütmelerimiz yoluyla ulaştığımız bir sonuçtur ancak tüm evren için doğru olup olmadığı bilinmemektedir. Bilimdeki yeni gelişmelerle birlikte kuantum fiziğinde bazı atomların bazı atomlarla birleşip kaybolduğu ancak bu birleşip kaybolmaların bir sebebinin bulunmadığı vakıadır. Dolayısıyla bu iddia doğruluğu şüpheli bir iddiadır. "Nedensellik zinciri zamanda sonsuza kadar gidemez" öncülünün kesinliği de ispat edilmiş değildir. Nedensellik zinciri sonsuza kadar gidebilir ve aksini düşünmek için elimizde hiçbir sebep bulunmamaktadır. Kozmolojik argümana ateistler tarafında getirilen ikinci eleştiri olarak 'Tanrı sebebi olmayan ilk sebeptir.' önermesinde Tanrı kavramının keyfî bir biçimde tanımlanması zikredilebilir. Tanrı'ya "sebebi olmayan ilk sebep" denilerek semavî dinlerin kutsal kitaplarındaki Tanrı tanımlaması yapılmış, ancak bu çıkarımın yapılabilmesi ateistler için mümkün görünmemektedir. Tanrı kavramını evrenin sebebine indirgemek semavî dinlerin kastettiği Tanrı'dan uzaklaşmak anlamına gelmekle birlikte evrenin birçok sebebinin olabilmesi de imkân dâhilindedir. Yani ateistlere göre: "*Bu argüman, Tanrı hakkında, var olduğu haricinde hiçbir şeyi kanıtlamayı hayal dahi edemez.*"[32] Son eleştiri olarak da kozmolojik argümanın tutarlılığının şüphe içinde olması öne sürülmektedir. Bu argüman kendi içinde çelişkiler barındırmakta, nedensellik zincirinin hem bitirilmeye hem de devam ettirilmeye çalışılması ateistler için büyük problem teşkil etmektedir. Yani sonsuz nedensellik silsilesi sonlandırılmaya çalışılırken sebebi olmayan bir Tanrı kavramının ortaya atılmasıyla daha büyük sorunlara yol açılmış olunmaktadır. Bu delil kendisine bir sebep aramakta, ancak sebep ararken bir sebepsiz varlık önermektedir. Bu ise açıklayıcı değil daha çok karmaşaya sürükleyen bir iddiadır.

---

29 Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 39.

30 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı", (Erişim 25 Şubat 2021).

31 Ateist Medya ,"Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

32 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

Ateistler kozmolojik delili eleştirdikten sonra felsefedeki 'tutumluluk ilkesi'ne göre evrene "sebepsiz" demenin Tanrı'ya sebepsiz demekten daha basit bir açıklama olması sebebiyle Tanrı kavramından vazgeçmek gerektiğini belirtmektedirler. Sebepsiz bir evren tasavvurunun, bir sebebi olmayan Tanrı tasavvurundan daha kabul edilebilir ve kolay anlaşılabilir olduğu, dolayısıyla daha kolay anlaşılabilenin tercih edilmesi gerektiğini ifade ederler. Bu delil Tanrı hakkında onun varlığı hariç hiçbir şeyi kanıtlamamaktadır. Yani kutsal dinlerin kitaplarında ifade edildiği gibi Tanrının 'sonsuz güç sahibi', 'tek', 'eşi ve benzeri olmayan', 'sonsuz iyi' olduğu hiçbir şekilde bu delilden çıkarılamamaktadır. *Kısacası, kozmolojik argüman zannedilenin aksine oldukça çürük bir argümandır.*[33]

Ontolojik delil diğer delillerden yapı itibariyle çok farklıdır ve tasavvur edilebilecek 'en yüce', 'en mükemmel' ve 'en muazzam' şeyin Tanrı fikri olduğuna varmaktadır. Tanrının varlığı bu kavramın tahlilinden çıkarılmaktadır.[34] Bu çıkarımın sonucunda teistler Tanrı'yı "var olmaması mümkün olmayan şey" olarak tanımlamaktadırlar. Ateistler bu delile de eleştiriler getirmekte ve ateist sitelerde bu argümanın ilk defa Anselm (1033-1109) tarafından ortaya atıldığını söyleyerek teoriyi şu şekilde kurmaktadırlar;

- Tanrı kendisinden daha büyüğü tahayyül edilemeyecek olandır.
- Her şey aynı kalmak üzere, hem de gerçekte var olan bir varlık sadece zihinde var olan bir varlıktan daha yücedir.
- Demek ki Tanrı hem zihinde hem de gerçekte vardır.[35]

Bu delillendirmede Tanrı düşünülebilen en mükemmel şey olarak tanımlanmaktadır. Zihindeki bir düşünce mi yoksa gerçeklik mi daha yücedir kıyaslaması sonucunda Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ateistlere göre bu argümana gelen en eski itirazlardan biri Gaunilo'nun (994-1083) itirazıdır. O bu delili 'en mükemmel olacak şekilde bir ada hayal edelim. O halde bu ada gerçekte de var olmalıdır. Ancak en mükemmel ada gerçekte yoktur. O halde Tanrı da yoktur' şeklindeki kıyaslaması ile çürütmektedir. Yani Gaunilo'nun dikkat çekmek istediği nokta zihinde her hayal edilen varlığın gerçek dünyada bir karşılığının bulunmayacağıdır. Ateistlerin zikrettiği ve ontolojik argümana getirilen bir başka eleştiri de Gasking'den (1911-1994) gelmektedir. O, varlık durumunun yokluktan daha mükemmel olduğunu savunmaktadır. Zira varlıkta bir asimetri bulunması halinde mükemmelliğin bozulacağını söylemektedir. Gasking'e göre yokluk sınırsız, zamansız ve basit olmasıyla varlığın sınırlı, karmaşık ve asimetrik halinden daha mükemmeldir. Dolayısıyla daha az mükemmel olan varlığı meydana getiren bir Tanrı bulunmamaktadır. Descartes'in zihindeki en yüce varlık kavramından yola çıkarak tanımladığı Tanrı kavramı[36] da ateistlere göre yanlıştır. Descartes; "zihnime 'en yüce varlık' fikrini kim koymuş olabilir?" sorusundan yola çıkmakta ve bu en yüce varlığın gerçekte var olmasının zihinde var olmasından daha mükemmel bir şey olduğunu ifade etmektedir. Ancak ateistlere göre zihinde tanımlanan bir şeyin gerçekte var olduğu düşüncesi hatalı bir düşüncedir. Bunu delillendirirken de Noel Baba, ya

---

33 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

34 Aydın, *Din Felsefesi,* 27.

35 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

36 Descartes'ın ontolojik argümanının geniş hali için bk. Aydın, *Din Felsefesi*, 30.

da denizkızı gibi bir kavramın da zihnimizde var olduğunu ama bu kavramların gerçek hayatta bir karşılığının bulunmadığını söylemektedirler.

Kozmolojik ve ontolojik delilde geçen mantık önermeleriyle Tanrının varlığına ulaşmak ateistlere göre baştan kabul edilmiş fikri önermelerle kanıtlamaya çalışmaktır. İlave bir bilgi gelmeden mantık önermeleri ve zihindeki kavram tasavvurlarından yola çıkılarak böyle bir sonuca varmak zor, hatta imkânsızdır. "*Dışarıdan gelen hiçbir veri kullanmadan sadece zihinde yapılan tanım ve mantıksal çıkarımlarla Tanrı'nın varlığını kanıtlama fikri çağlar boyunca pek çok filozofa cazip gelmiş olmasına rağmen, her zaman boş çıkmıştır.* "[37]

Teleolojik delile "dizayn delili" yahut "tasarım argümanı" da denmekle birlikte bu delil evrenin tasarlanmış olmasından yola çıkarak bir tasarımcıya ulaşmayı amaçlamaktadır. Ele alınan şey her neyse -ki bu göz, beyin yahut herhangi bir şey olabilir- bir tasarım ürünüdür. Tasarım ürünü olan şeyler ya insan ya da Tanrının eseri olmak durumundadır. İnsan ürünü olamayacak şeyler de dünyada bulunmaktadırlar. O halde "Tanrı vardır" gibi bir sonuca varılacaktır. Ancak ateistler bu delilin ilk önermesini yani incelenen şeyin tasarlanmış olup olmayacağına karar verme mekanizmasını sorgulamaktadırlar. Bir objeye bakıp o eserin tasarlanmış olup olmayacağını anlamanın çok yönlü bir şey olduğunu, bakılan şeye ve bakana göre değişeceğini belirtmektedirler. Bir objenin zekâ ürünü olup olmadığını anlamanın genel geçer kurallarının olmadığını, tartışmaya açık bir konu olması dolayısıyla birinci kabulü reddetmektedirler. "*Çünkü teistler de dâhil hiç kimsenin, dizaynı uzaktan tanımaya yönelik hatasız ve herkes tarafından hemfikir olunan bir yöntemi yoktur*."[38] Teistlerin iddia ettiği karmaşık varlıkların bir düzenleyici veya tasarlayıcı gerektirdiği iddiası ateistlere göre cahillikten kaynaklanmaktadır. Yani teistler, açıklayamayacakları karmaşık bir yapıyla karşılaştıklarında eğer yapıyı açıklayacak bilgi kendilerinde yoksa bunu Tanrı'ya atfetmektedirler. Ancak ateistlere göre sırf karmaşık olduğu için bir şeyin Tanrı tasarımı olduğunu savunmak manasızdır.

Ateistler teleolojik argüman için teistlerin tasarım iddialarına karşı evrim teorisinden yararlanmaktadırlar. Teistlerin karmaşık olarak gördükleri yapı aslında milyonlarca yılın sonucunda oluşmuş evrimin ürünüdür. Yine buna paralel olarak teistlerin teleolojik argüman içinde zikrettikleri 'ince ayar' ya da 'indirgenemez karmaşıklık' teorileri ateistlere göre evrim teorisiyle açıklanabilmektedir. Bu delildeki bir yapının Tanrı tasarımı olduğu, yani ardında bir zekâ barındırdığı ifadesi kanıtlansa bile bu zekânın Tanrı olduğuna ulaşılamamaktadır. Yani bu zekâ Tanrıdan farklı olarak başka şeyleri de ifade edebilmektedir. Aynı şekilde tasarımın zekâ ürünü olduğu ispatlansa bile ateistlere göre bu semavî dinlerin kastettiği Tanrı anlamına gelmemektedir. Teleolojik argümanın Tanrı kavramıyla sonuçlanması aslında teistlerin bir ön kabulü ve şartlanmasıdır.

Ahlak delili insanın ahlak tecrübesinden ya da toplumdaki ahlakî kuralların varlığından yola çıkarak Tanrı'nın varlığını ispat etmeye çalışan delildir.[39] Ateist sitelerde bu argüman eğer ahlak

---

37 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

38 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

39 Aydın, *Din Felsefesi*, 93.

kuralları varsa bu kuralların bir koyucusu da vardır, ahlak kuralları vardır, o halde bu kanunların koyucusu olan bir Tanrı vardır şeklinde anlaşılmaktadır.[40]

Bu delilin bütün öncülleri onlara göre şüphelidir. Çünkü ahlakın var olması Tanrının varlığına bağlı olmamakla birlikte bu kuralların insan üretimi olduğu, ya da yerel ahlak kuralları olduğu birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Argümanın en son öncülünde ulaşılan ahlak koyucunun Tanrı olduğu iddiası da ateistlere göre belirsizdir, çünkü bu kanun koyucu elbette ki başka bir şey olabilir. Tanrı'nın var olmaması halinde ahlakın olmayacağı düşüncesi de safça bir kabulleniş olarak okunmuştur. Yine onlara göre bu argümanı doğrulayabilecek en iyi delil; eğer insanlar ahlakî kuralların Tanrı tarafından konulduğuna inanıyorsa inançlıların inançsızlara göre daha çok kurallara uyması, inançsızların ise kuralları çiğnemede daha rahat davranması gerekirdi, tezidir. Ancak araştırmaların hapishanelerdeki inançsız insanların inançlılara oranının daha düşük olması, yine aynı şekilde suç işleme oranlarının da teistlere göre düşüklüğü dikkatlere sunulmaktadır. Buna göre inançsızların daha ahlaklı olduğu iddia edilebilir, bu sonuç kaçınılmazdır, "*çünkü, din genellikle ayak takımının işidir"*.[41] Toplumun sosyo-ekonomik olarak alt tabakasındaki kimselerin çoğu dindarken, okumuş, zeki ve bilgili kimseler ise ateist olmayı tercih etmişlerdir.

Transandantal delile gelince Hristiyan teologların ileri sürmüş oldukları bilim, sanat, mantık gibi ilimlerin Tanrı olmadan manasız olacağı bağlamında anlaşılan bir argümandır. Tanrı olmadığı takdirde bu uğraşlar manasız olacaktır. Ateistlere göre bu argüman objektiflikten uzak, yanlı bir içerik taşımaktadır. İnsanın bilgi ve tecrübesi Tanrı olmadan da anlamlıdır. Nitekim nasıl ki ateist bir birey ahlaklı olabiliyorsa bu birey bilim de yapabilecek, sanat da icra edebilecek, mantık ilmiyle de ilgilenebilecektir.

Ateist sitelerde bahsedilen "çoğunluk argümanı" kelâm kitaplarında "beşer tarihi delili"[42] olarak da geçmektedir. İnsanlar tarih boyunca dinî inançlara sahip olmuş, en ilkel kabilelerden en medenî topluluklara kadar bir Tanrı inancı barındırmışlardır. Ateistlere göre bu delillendirme üzerinde durulamayacak kadar zayıftır. Çünkü bir inanca kaç kişinin inandığı değil o inancın doğru olup olmadığı önemlidir. Geçmişte insanlar yeryüzünün düz olduğuna inanmakta Galileo ise tek başına dünyanın yuvarlak olduğunu savunmaktaydı. Dolayısıyla insanların çoğunluğunun Tanrı inancına sahip olması ateistler için bir önem teşkil etmemekte, bir doğruya yüz kişi yanlış dese bile o şeyin doğru olacağını savunmaktadırlar.

Mükemmellik delili ise daha önce yukarıda da bahsettiğimiz Descartes'in zihindeki mükemmel bir varlık tasavvurundan gerçek ve var olması gereken bir Tanrı inancı sonucuna ulaştıran delil olarak tarif edilmektedir. Ateistler bu delile zihnimizde var olan her şeyin gerçek dünyada olmasının zorunlu olmadığı şeklinde itiraz etmekte, bu delilin zaten başlangıçta Tanrı inancını gizli bir şekilde içinde barındırdığını savunmaktadırlar.[43]

---

40 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

41 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

42 A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 92.

43 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

Sonsuzluk delili, insanın zihninde sonsuzluk kavramının bulunması, bu kavramın insana kendiliğinden yahut dışarıdaki bir varlıktan gelemeyeceği, çünkü onların da sonlu olduğu, dolayısıyla bu kavramı zihnimize yerleştiren bir sonsuz varlığın bulunduğunu ileri süren delildir.[44] Bu delil de zayıf bir delil sayılmakta 'döngüsel akıl yürütme' denilen[45], bir şeyin baştan kabulü ile başlayan bir delillendirme olarak literatürdeki yerini almaktadır. Yani bu delilin de Tanrı kavramını gizlice bir şartlanma ile kabul ettirdiği gerekçesiyle reddetmişlerdir. Ayrıca onlara göre bu önerme Tanrının var olmasının gerektiğini göstermemektedir.[46]

Dinî tecrübe delili, -ateist sitelerdeki adıyla tanık argümanı- kozmolojik ve ontolojik delilden farklı bir şekilde dünyadaki diğer varlıklardan yola çıkarak değil inançlı kişinin kendisinden hareketle Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaştıran delildir.[47] Ateistlere göre bu dinî tecrübeyi yaşayan kişilerin yaşadıkları şeyler kanıtlanamamaktadır. Tamamen kişiye özel olan bu tecrübeler aynı zaman sübjektif ve insanların geneli için bağlayıcı değildirler. Dinî tecrübeyi yaşayan kimse bu yaşadığı tecrübeden yola çıkarak başkasına inanmasını tavsiye edemez ya da Tanrı'nın varlığını kabul etmesini öneremez.[48]

Dindar kişi ve kaynaklara dayalı delil, kutsal kitaplardaki bilgileri ve dinin kurucusu olan önemli şahsiyetlerin yaşantılarını güvenilir kabul ederek Tanrı'nın varlığı sonucuna ulaşan delildir. İddiaya göre bu delilin felsefî ya da mantıksal kanıt olacak bir yanı yoktur. "*Bir dinin iyiliği, güzelliği veya bir dinsel şahsiyetin bilgeliği felsefî veya epistemolojik konularda verdikleri bilgilerin doğruluğuna işaret olamaz.*"[49]

Son olarak bu sitelerde ele alınan delil 'ya varsa' delilidir.[50] İsminden de anlaşılacağı gibi Tanrı'nın var olma ihtimali üzerinden bir temellendirme yapılmaktadır. Varlığı muhtemel tanrıya inanmama durumunda kişinin kaybının büyük olacağı fikrinden yola çıkarak Tanrı'nın varlığının kabul edilmesidir. Bu delil ateistler için felsefî ve ikna edici bir delil olmamakla birlikte politik yandaş toplama anlamında işlevsel görülmüştür. Yani burada karşı taraftan beklenen şey Tanrı'nın varlığına ikna olması ve bunu kanıtlarla kabullenmesi değil, itaat etmesidir. Ayrıca bu delilin Tanrı'nın varlığını kanıtlamadığı gibi böyle bir amacının olmadığı da iddia edilmiştir.[51]

3. Yaratılış Teorisine Karşı Evrim Teorisi

Ateist sitelerde ateistler, inananların evrenin bir tasarımcı tarafından yaratılmış olduğu, canlıların bu kadar farklı çeşitlerde olmasının arkasında bir zekâ barındırdığı şeklindeki

44 Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 94.

45 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

46 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

47 Aydın, *Din Felsefesi*, 83.

48 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

49 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

50 Blaise Pascal, *Düşünceler*, çev. Metin Karabaşoğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003), Pascal'a isnat edilen bu delil ayrıca 'Bahis Delili' şeklinde de isimlendirilmektedir. Pascal Tanrı'nın akıl yoluyla bilinmesi hususunda insanların bir tercihte bulunması gerektiğini ve olumlu tercih yapmanın olumsuz tercihten daha mantıklı olacağını belirtmiştir. Tanrı hakkındaki varlık ve yokluk bahsinde Tanrı'nın olduğu düşüncesine inanmak, bu riskli bahiste en kârlı olacak seçimdir. Daha ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Michael Peterson vd. (ed.), *Din Felsefesi Seçme Metinler,* çev. Rahim Acar vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 141.

51 Ateist Medya, "Tanrı'nın varlığı" (Erişim 25 Şubat 2021).

iddialarına karşı evrim teorisini kullanmaktadırlar. Evrim teorisinin bilimsel bir teori olması dolayısıyla onu bir açıklama olarak değerlendirmişler, teistlerin evrim teorisine karşı yönelttikleri eleştirilerin salt kavram karmaşasıyla ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Teistler evrim teorisini yalnızca kanıtlanmamış bir hipotez olması sebebiyle güçlü bulmamışlar ve bu sebeple ateistlerin pek çok konuda çıkmaza düştüğünü ifade etmişlerdir. Ateistler ise evrimin bir kuram olduğunu ve olgularla desteklendiğini en başından kabul etmişler ancak bu kuramın yıkılamayacak kadar güçlü olduğunu da belirtmişlerdir. Onlara göre evrim zaten mutlak doğrular iddia etmez, mutlak doğruları yaratılışçılar iddia ederek bilimselliğe karşı çıkarlar.[52] Evrim teorisiyle birlikte evrenin bir tasarımcı tarafından yaratıldığı açıklamasına ihtiyaç duyulmamakta, ateistlerin tanrının yokluğuna dair iddiaları güçlenmektedir.

Charles Darwin'in (1809-1882) *Türlerin Kökeni* adlı kitabı evrim teorisi hakkındaki ilk kaynak olması ve bu teoriyi birçok farklı örnekle temellendirmesi açısından ateist çevrelerce başucu kitabı mesabesindedir ve çok önemlidir.[53]

"*Darwin'in bu tespitlerine duyarlı olmayan çevrelerin sorunu dinî düşünce ile şekillenmiş olan zihin yapılarıdır.*" diyen ateistler Darwin'e karşı tezler üretilmesini de yine bu kapalı zihin yapılarının bir ürünü şeklinde değerlendirmişlerdir. Ateistlere göre bu reddiyeleri şuanda 'bilim giysisi giymiş akıllı tasarımcılar' yapmaktadır. Yani bilimin ve evrim teorisinin evrenin akıl sahibi olan Tanrı tarafından yaratıldığını desteklediğini iddia eden kişiler aslında Darwin'in bu teorisini reddetmektedirler. Bu kimselerin aksine bazı teistler de günümüzde 'bilim evrim teorisini reddetti' gibi iddiaları savunarak yahut evrimin Tanrı inancına zarar verdiği, bu inanca uymadığı konusunda birleşerek bu teoriyi benimsememekte hatta eleştirmektedirler. Kısacası her iki durumda da evrim teorisi özünden uzaklaştırılmaktadır.[54]

Bütün bu iddialara göre bilimsel gelişmelerle birlikte evrim teorisi reddedilmek bir yana daha da güçlenmektedir. Biyolojik bilimlerin hücre, molekül, genetik ve sinirbilim gibi alanları evrimi kanıtlayan birçok örnek ortaya koymakla birlikte evrim teorisiyle daha iyi anlaşılmaktadırlar.

Evrim kuramının akla getirdiği ilk kabullerden birisi de insanların atasının maymunlara dayandığı temel kabulüdür. Bu kabulün yanlış bir genellemeyi içerdiğin söyleyen ateistlerin tezi ise şöyledir;

---

[52] Pozitif Ateizm Tanrının Varolması Mümkün Değildir (Pozitif Ateizm), "Evrim Kuramı / Teorisi" (Erişim 25 Şubat 2021).

[53] Bu kitapta Darwin çok sayıda örnek göstererek dünyadaki canlı çeşitliliğinin nedenlerini ve oluş mekanizmalarını açıklamıştır. Darwin'e göre doğadaki tüm canlılar ortak bir atadan gelmiş ama basit bir formdan daha gelişmiş türlere evrimleşmişlerdi. Bu canlı değişimi ve canlı türlerinin çeşitliliğinin oluşmasında rol oynayan faktörlerin başında en çok uyum gösterenin hayatta kalması ilkesinin kavramsal ifadesi olan doğal seçilim yasası vardır. Bu yasa hayatta kalma mücadelesi anlamına gelmekte olup daha güçlü olanın daha zayıf olanı alt ettiği bir yaşam mücadelesini ifade etmektedir. Darwin doğadaki türlerin çeşitliliğini belli bir sistemde açıklamıştır. Daha önceleri dünyanın yaşı ilahi kitaplarla bağdaştırılarak altı bin yıl olarak belirtildiği için Darwin bu görüşü yıkmış, dünyanın yaşının kutsal kitaplarda belirtilenden daha fazla olduğunu iddia etmiştir. Charles Darwin, *Türlerin Kökeni* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 97,

[54] Her bilimsel teori gibi Darwin'in bu teorisi de sınanmaya açıktır. Bilimsel çerçevede meseleye bakan çevreler teorinin yanlışlanabilir noktaları olmakla birlikte yeni ortaya çıkan buluşlarla güçlendiğini, bu teorinin yanlışlarını düzeltmekle aslında onu geliştirdiklerini savunmaktadırlar. Neticede yeni yapılan çalışmalar somut olan teoriyi kısmen değiştirse de büyük resme bakıldığında evrim teorisi özünde yani sistematiğinde aynı kalmakta, sadece örnekleri ve detayları değişmektedir, Pozitif Ateizm, "Evrim Kuramı/Teorisi" (Erişim 25 Şubat 2021).

insanlar ve maymunlar primat denen atalarından evrimleşmişlerdir. Tüm primatlar ortak bir atadan türemiş olmakla birlikte maymun insanın atası değil, sadece akrabasıdır.[55]

Ateistler, teistlerin tamamen kör bir şekilde ve rastlantıya dayalı olarak devam eden evrimin nasıl olur da zeki canlıları oluşturabileceğine dair sorularını da yanıtlamaktadırlar. Evrim kuramı türlerin genetik malzemelerindeki rastlantısal mutasyonlardan yalnızca türün değişen koşullara daha uygun olmasını sağlayanların kuşaktan kuşağa aktarabileceğini söylemektedir. Bu kuramın tamamı rastlantısal mutasyonlara bağlı olmamakla birlikte rastlantı sadece bir kısmında bulunmaktadır. Bu kuramın ana mekanizmasını doğal seçilim oluşturmakta ve bu eleme süreci rastlantıyla değil zorunlu bir şekilde olmaktadır. Doğal seçilim güçlünün zayıfa galip geldiği acımasız bir mekanizma olmakla birlikte güçlüyü bir sonraki nesle aktarmaktadır. Sadece bulunduğu şartlara en iyi şekilde uyum sağlayan hayatta kalmakta yani bu süreçte acıma, merhamet gibi vicdanî duygular bulunmamaktadır. Bu acıma ve merhamet yokluğu da aslında bir yaratıcının var olmadığının kanıtıdır. Merhamet sahibi bir yaratıcı eğer var olsaydı bu acımasız mücadeleye izin vermez, eğer verirse merhametsiz bir yaratıcı olmuş olurdu. Bu da teistlerin iyi tanrı tanımına uymamaktadır.[56] Rastlantısal mutasyonların çoğu zararlı ve bozucu ise de bireye faydası olan mutasyonlar sonraki nesle aktarılır ve faydalı genler birikmiş olur. Bu sürece bir örnek olarak insanların iyi hayvanlarla iyi hayvanları çiftleştirmeleri, olgun meyvelerin tohumlarını büyütüp bugüne kadar getirmeleri verilebilir. Ancak bu örnek yapay seçilim içindir. Evrim ise doğal bir seçilimdir. Doğal seçilimde süreç kör ve amaçsız bir şekilde ilerlediği için sonucunu milyonlarca yılda vermektedir.

Teistler evrim tamamen kör bir şekilde işlemekteyse niye gittikçe daha gelişmiş canlıların ortaya çıktığı sorusunu sormaktadırlar. Ateistler ise buna cevaben doğanın çalışma mekanizmasının çok basit olmasına rağmen mutasyon ve seçilim gibi ilkelerin çok uzun zaman diliminde sürekli tekrarlanarak kompleks yapıları oluşturduğunu ifade etmektedirler.[57] Yani bir önceki adımın üzerine yeni bir şey inşa edildiğinde bir öncekinden daha karmaşık bir yapı meydana gelmektedir. Daha basit canlıların mutasyonlar yahut eşeyli üremelerde gen dizilimlerinin rastgele çaprazlanması sonucu daha karmaşık canlılara evrilmesi ve daha karmaşık canlıların oluşması mümkün hale gelmektedir.

Evrimin sonucunda zekâ ve bilinç gibi oluşumlar beklenen yahut amaçlanan bir gelişme değildir. Zaten evrim kör işleyen bir süreç olduğu için amacı ve sonucu da yoktur. Evrimin ürünü olarak zeki ve bilinçli bireylerin ortaya çıkması bir bakıma kazadır. Belli bir karmaşıklığın eşik düzeyini aşması sonucu primatlar ve insanların beyin yapıları gibi nöron ağlarına sahip organlar oluşmuştur. Evrimin dindar bireylerin kabul ettiği şekilde bir amacı yoktur. Bu süreçteki mekanizmalar gözlemlendiğinde hiçbir mekanizmada belli bir somut amaç göze çarpmamakta ve gen çeşitliliği, mutasyonlar gibi faktörler tamamen rastgele işlemektedir. Eldeki verilere bakıldığında bu mekanizmanın bir üst akıl tarafından sonucu insan olan bir ürün versin diye yaratıldığını söylemenin mümkün olmadığı savunulmuştur.

---

55 Ateizm Blogspot (Ateizm Blog), “Ateistlere Sıkça Sorulan Sorular” (Erişim 25 Şubat 2021).

56 Ateizm Blog, “Ateistlere Sıkça Sorulan Sorular” (Erişim 25 Şubat 2021).

57 Ateizm Blog, “Ateistlere Sıkça Sorulan Sorular” (Erişim 25 Şubat 2021).

Evrim karşıtlarının da bazı argümanlarla ateistlere cevap vermeye çalıştıklarını görülmektedir. Bunlardan ilki 'indirgenemez karmaşıklık' ismiyle anılan delildir. Kavramı ilkin Michael Behe, 1996 yılında *'Darwin'in Kara Kutusu'* adlı kitabında zikretmiştir. İndirgenemez karmaşıklık terimi bir bütünden herhangi bir parça çıkarıldığında o bütünün ve parçanın çalışamaz hale gelmesini ifade etmektedir.[58] Bu argüman Darwin'in teorisine karşı kullanılırsa bir kuşun kanadı çıkarıldığında ne kuş ne de kanat çalışamaz hale gelmektedir. O halde bu indirgenemez bir karmaşadır ve kuşun çalışması için onu bütün halde tasarlayan ve çalıştıran bir tanrıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düşüncesiyle Behe, doğa için bir akıllı tasarımcıya ihtiyaç duyulduğu fikrini kanıtladığını söylemektedir. Ancak ateistler bu görüşe katılmamaktadırlar. Behe'nin görüşlerinin konuyu fazla bilmeyen ve araştırma yapma imkânı bulmayan insanlar tarafından kabul edildiğini söylemektedirler.[59] Aslında bu görüşün evrim teorisini çürüttüğü kabul etmeyen biyologlar bu fikre çeşitli cevaplar vermişlerdir. Yaratılışçılar tarafından evrim teorisinin bilim adamlarınca artık inanılmadığına dair iddialar ortaya atılsa da onlara göre bu durum gerçeğin çarpıtılmasından ibarettir ve esasen bu durum yaratılış savunucularının elinin güçlü olmayıp kendilerine bir çıkış yolu aradıklarının da bir kanıtı olarak anlaşılmıştır.

İkinci karşıt görüş; gözün evrimin içinde barındırdığı mutasyon, doğal seçilim gibi ilkelerle açıklanamayacak kadar karmaşık yapısının onun ancak kudretli bir ilah tarafından yaratılmış olmasıyla açıklanmaktadır. Darwin de bu konuya dair elle tutulur bir açıklama yapmamıştır. Ancak yeni elde edilen bulgularla insan gözünün beyindeki ışığı algılayan kısmından evrimleştiği görüşüyle, yaratılış teorisi savunucuları haksız çıkarılmaya çalışılmıştır.[60] İnsanın gözü de dâhil yaratılışındaki mükemmellik iddiası bu konuda bilinen bir tezdir. İnsanın mükemmel tasarlanmış bir varlık olması ve onun vücudunda gereksiz hiçbir şey bulunmadığı şeklindeki savunuların aksine evrim teorisini destekleyen ateistler ise insan vücudunda apandisit, kulak kası, yirmilik diş gibi organların hiç kullanılmadığını ancak vücudumuzda evrimin bir sonucu olarak yer aldığını savunmuşlardır. Bu anlamda yaratılışçılar evrim teorisini çarpıtarak aktarmışlar ve bu teoriyi çürütülmüş bir bilim artığı noktasına kadar çekmişlerdir. Yine bu sitelerde yaratılışçıların onları karalayan açıklamaları ve aktarımları düzeltilmekte ve bu çarpıtmaların yaratılışçı vakıflar tarafından bilinçli olarak desteklendiği ifade edilmektedir.[61]

Bu başlık altında son olarak şunu ifade etmeliyiz ki ateistlere göre ateizmin yegâne ve tek dayanağı evrim teorisi değildir. Ateizm evrim teorisinden de önce ortaya çıkmıştır ve onunla birlikte doğmamıştır. Ateistler bu teoriyi yeryüzünde hayatın ortaya çıkışını, canlı türleri ve çeşitliliğini herhangi bir doğaüstü güce dayandırmadan açıkladığı için teistlerin kullandıkları yaratılış teorilerine karşı kullanmakta ve desteklemektedirler. Bu teori pozitivist ve determinist bilimin bir teorisidir ve ateizmle doğrudan bir ilgisi yoktur. İnançlı bir kişi de evrim teorisini belli rezervlerle benimseyebilmektedir. Ateizmin temel hedefi teist argümanlara, yaratılışçı evren tasavvuruna ve Tanrı kavramını içinde barındıran varlık açıklamalarına reddiye geliştirmek ve onları çürütmektir. Tanrı'yı barındırmayan açıklamalar da yapılabileceğini muarızlarına

[58] Pozitif Ateizm, "Evrim Kuramı/Teorisi" (Erişim 25 Şubat 2021).

[59] Pozitif Ateizm, "Evrim Kuramı/Teorisi" (Erişim 25 Şubat 2021).

[60] Ateizm Blogspot (Ateizm Blog), "İnsan Gözünün Evrim Bilmecesi Çözüldü" (Erişim 25 Şubat 2021).

[61] Ateizm Blog, "Ateistlere Sıkça Sorulan Sorular" (Erişim 25 Şubat 2021).

kanıtlamayı kendilerine görev sayan ateistlerin evrim teorisini bilimsel kanıtlanmış kabul etmeleri bu teoriye sahip çıkmalarını destekleyen bir olgudur. Bu sebeple her ne kadar ateistler aksini iddia etseler de bize göre evrendeki canlılığı açıklamada evrim teorisi, ateistlerin fikirlerinin omurgasını oluşturmuş görünmektedir.

Ateistlerin sitelerinde, teizmin evrim teorisi hakkında yalnızca şiddetle karşı çıkıldığı görüşlerinin zikredilmesi onların dinlere ve teizme olan derinlikten uzak anlayışlarının bir göstergesidir. Teistlerin azımsanamayacak çoğunluğu evrim teorisini dine aykırı ve Tanrı'yı ekarte eden bir teori olarak görmemektedir. Erken dönem İslâm âlimlerinden Câhiz'in (ö. 255/869) evrim teorisini çağrıştıran görüşleri bilinmektedir.[62] Ancak o, döneminde bu görüşleri sebebiyle kınanmamıştır. Yine son dönem Osmanlı âlimlerinden bazıları da evrim teorisini desteklemiş, Allah'ın yarattığı bir düzen içerisinde dünyadaki canlı çeşitliliğini oluşturabilecek yasa olan bu teori makul görülmüştür.[63] Ateistlerin bütün dindarları kapsayacak bir biçimde evrim teorisinin reddedildiğini iddia etmeleri gerçeklikten uzaktır. Kaldı ki teistlerin evrim teorisine olan eleştirileri öncelikle onun Tanrı ile ilişkilendirilmemesi ve yaratılmışların en şereflisi/eşref-i mahlûkat olan insanın değerine gölge düşürmesi açısındandır. Ateistlerin bu kapsayıcı üslubu kullanmalarında, dinlerin bilimsel olan her şeyi reddettiği ve rasyonaliteye karşı geldikleri iddialarını desteklemek ve devamında ateizmin ne kadar tutarlı olduğunu takipçilerine kanıtlamak gibi aceleci ve pragmatist bir gaye güdülmektedir.

4. Din- Bilim İlişkisine Bakışları

Din ile bilimin çatışıp çatışmadığı düşüncesi son birkaç yüzyıl içinde tartışılmaya başlanmış ve bilimsel sonuçların dine uyumu dindar çevrelerce açıklanmaya çalışılmıştır. Ateist sitelerin ele aldığı başat konulardan birisi de din-bilim ilişkisi olup konu bilimin lehine meselenin tartışılmasından ibarettir. Ateistlere göre dindar olmanın kötü taraflarından biri de bilime özgürce yaklaşamamak ve onun verilerini kabul etmekte zorlanmaktır. Ateistler kendilerini hiçbir inanç sistemiyle sınırlamadıkları için ve dinî düşünceleri sebebiyle çatışma yaşamayacakları ihtimaline dayanarak bilimin bulguları karşısında daha özgür olduklarını ve ona güven duyma noktasında sıkıntı yaşamadıklarını iddia etmektedirler.[64] Ateistlere göre din, bilimle apaçık bir biçimde çatışmakta ve bağdaşmamaktadır. Dindarlar kendi dinlerinin peygamber sözleri ya da kutsal kitaplarından bilime önem veren sözleri zikredip bilimle dinin çatışmadığını ifade etseler de bu özünde bağdaşamaz iki düşüncedir. Ateistlere göre dinin bilimle çeliştiği iddiasını öne sürmeleri dindarlar için din karşıtlığına bir bahane gibi görünmekte ancak ateistler bunu kendilerince bazı kanıtlarla açıklamaktadırlar. Buna göre din ile bilimin uyuşmamasının bir sebebi 'yanlışlanabilirlik' ilkesidir.[65] Bilimdeki bir önermeyi yanlışlayabilmek her zaman ve mekânda mümkünken dinde bu yapılamamaktadır. Buna örnek olarak bir kitabın renginin mavi olduğu iddiası reddedilebilir ve buna karşıt kanıtlar geliştirilebilir. Ancak dindeki ölümden sonra ahiret inancı gibi konular yanlışlanamaz, bu iddialar denetlenmeden kabul edilmelidir. Dinde test

62 Ramazan Şeşen, "Câhiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/24-26.

63 Alper Bilgili, *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2019), 182.

64 Ateizm Blogspot (Ateizm Blog), "İnançsızlığın Faydaları" (Erişim 25 Şubat 2021).

65 Ateizm Blogspot (Ateizm Blog), "Bilim ve Din" (Erişim 25 Şubat 2021).

edilebilir iddialar çok az bulunmakta, bunların ana yapısını da genelde yanlışlanamaz iddialar oluşturmaktadır. Bu iddialar ateistlere göre esasen yanlışlanabilir yapıdayken şartlanmalar şeklinde kabul edilen dinî önermeler dindarların bu durumu görmesine engel olmaktadır. Dindeki bu yöntemi bilimde de kullanmaya kalksaydık birçok hataya düşmekle birlikte bilimin bugünkü gelişmiş haline ulaşması mümkün olmayabilirdi. Vardığımız yargılara dört elle sarılarak onların mutlak doğru olduklarını kabul ederdik. Bilimin olaylara karşı takındığı kuşkucu hal onun test edilebilir ve dinamik bir düzlemde olmasını sağlamış, bunun aksine dinin ön kabulleri olaylara sırf açıklama getirebilmek için önermelerde bulunmayı sağlamıştır. 'Dünya düzdür' önermesini kabul etmek ve ona sıkı sıkıya sarılmak dindar bir insanın tavrı olmakta iken, bu önermenin doğru olup olmadığını araştırmak ve önermelere şüpheyle yaklaşmak ise bilim insanının tavrı olmaktadır. Dindarların dinî önermelere karşı bu tavrı ateistlere göre onların dünya görüşlerini ve evreni anlamlandırmadaki tutumlarını sığlaştırmaktadır.

Bilim ile din arasındaki bağdaşmazlığın başka bir sebebi ise ateistlere göre bilimde yargıya varılmadan önce yapılan deneydir. Ortaya konulan teoriler deneyle doğrulandıktan sonra kural haline gelmekte, eğer deney farklı bir sonuca götürüyorsa o teori kabul edilmemektedir. Dinî olay ve önermelerde ise bu uygulama yapılamamakta, yargılar baştan kabul edilerek daha sonra testler bu kabullerle doğrulamaya çalışılmaktadır. Bir Müslümana göre Kur'an'ın içindeki her bilginin doğruluğu Müslüman olmanın gereği olarak kabul edilmekte Kur'an'daki bilgilerin bilim ile uyuşmaması halinde ise ayetlerin yorumlanması farklılaşmaktadır. Ancak Kur'an'a iman ve ayetlerin doğruluğu inancı değişmeden kalmaktadır. Müminlerin bu düşünce tarzıyla kutsal kitaplarında geçen bir inancı yanlışlayan bir bilgiyi ortaya çıkarma ihtimalleri de zaten bulunmamaktadır. Çünkü kutsal bilgiyi sorgulayan bir zihin yapısına sahip bulunmamaktadır. Yine ateistlere göre dinsel düşünce şekli evrenin yaratılışı, insanlığın nasıl meydana geldiği, canlıların nasıl çeşitlendiği gibi konuları merak edip araştırma ihtiyacı duymamakta çünkü bu gibi konuları kutsal kitaplarda açıklandığı şekliyle olduğu gibi kabul etmektedir. Sorgulamanın önüne geçen bu düşünce tarzı, bilimin yeni bulgularıyla dinsel yorumunu güncellemekten başka bir şey yapmamaktadır. Bu şekilde düşünmeyi desteklemesi açısından da din, bilim için motivasyon oluşturmamaktadır. Bu sebeplerden ötürü ateistlere göre dindar kesimden yani Yahudi, Müslüman ya da Hıristiyanlardan bilimsel buluş çıkmamaktadır.[66]

Ateistler dinlerdeki ahiret inancının bilimin yapılamaması ve din ile bilimin uyuşmamasına neden olan bir başka sebep olarak zikretmektedirler.[67] Dünya hayatının geçici olduğu fikri ve sonsuz hayatın ahiret hayatı olması, inanan kesimin bilimle uğraşmasını engellemektedir. Zira imtihan olan bu dünya ibadet ve taatle geçirilmeli ebedi olan hayata hazırlık yapılmalıdır. Dinî yaşantının bütün hayatı şekillendirmesi, beş vakit namaz kılma gerekliliği gibi dindeki unsurlar bilimin yoğun temposuna uymamaktadır. Ayrıca dindar insanların bilimin uğraştığı kelebek-böcek inceleme gibi araştırmaları önemsiz ve gerekli görmediği, bu imtihan dünyasının gereksiz şeylerle harcanmaması gerektiği ateistler tarafından zikredilmektedir. İnanan kesim her ne kadar din ile bilimin çatışmadığına eski çağdaki dindar insanların bilimle ilgili çalışmalarından örnek verseler de ateistler için bu ikna edici olmamaktadır. Onların eleştirileri daha çok inanan zihnin sorgulayıcı

66 Ateizm Blog, "Bilim ve Din" (Erişim 25 Şubat 2021).

67 Ateizm Blog, "Bilim ve Din" (Erişim 25 Şubat 2021).

olmaması noktasındadır. Buna göre söylenen şudur; dinî zihniyet bilimin evrensel bilgiyi arttırma çabasını, deneysel yöntemini desteklememekte yalnızca kendi doğrularının uygulamasını önemsemektedir. Ancak dindarların bu tutumları insanların bilimsel düşünmelerini ve sorgulamalarını engelleyememiş, bilim buna rağmen gelişmiştir. Bilimsel bir zihnin dindar bir insanda bulunamayacağı fikri ateistler tarafından bilim adamlarının dine inanma oranlarının çok düşük olduğu şeklindeki argümanlarıyla da desteklenmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi ateistlere göre eğitimli, okuyan-araştıran, zeki bir kimsenin ateist olması dindar olmasından daha yüksek bir olasılıktır.[68]

Ancak ateist sitelerde bu iddialar zikredilirken ateistlerin bilim tarihi ve bilim felsefesi okumalarından uzak oldukları apaçık bir biçimde görülmektedir. Tarihi verilere bakıldığında üniversite gibi bilim üreten kurumların dinî oluşumlar tarafından desteklenerek ortaya çıktığı, bilim adamlarının kilise tarafından desteklendiği de bir vakıadır.[69] Gerek Hıristiyanlıkta gerekse İslâm'da dinî ve siyasi çevreler bilimi desteklemiş, desteklenmeyen hususî konularda ise sebep din değil genelde siyasi meseleler olmuştur. Ateistlerin bilimsel verileri öznellikten uzak en objektif bilgi kaynağı olarak sunmaları ise bu alanın körlüğü üzerinden anlaşılmalıdır. Zira bilimdeki paradigma değişimlerinin sosyal etkilere açık olduğu, bilim adamlarının kişisel görüşlerinin yaptıkları deneylere ve dolayısıyla bilimsel verilere etki ettiği bilinmektedir.[70]

Buraya kadar ateistlerin genel olarak dinî çevrelerin bilim hakkındaki görüşlerini aktarmaya çalıştık. Peki, bir dinin kendi perspektifinden meseleye bakıldığında bu ilişki nasıl kurulmaktadır. Örneğin ateistler İslâm-bilim ilişkisini nasıl değerlendirmektedir? Bu konuda da ateistlerin yukarıda ifade etmeye çalıştığımız görüşlerinden çok da farklı düşünmediklerini söyleyebiliriz. Onlara göre günümüzde siyasi partilerin sloganlarında, eğitimcilerin söylemlerinde ve hatta okul kitaplarında İslâm'ın bilimle olan yakın ilişkisi sık sık gündeme getirilse de burada hedeflenen bilimin düşünmeyi ve sorgulamayı amaçlayan yapısını vurgulamak değil İslâm'ı gençlere ya da halka aşılamaktır.[71] Yani bir anlamda İslâm-bilim ilişkisi İslâm'ın propagandası için kullanılan araçsal bir keyfiyetten başka bir şey değildir. Burada yapılan ikinci hata da din merkezli bir bilim eğitimi verilerek eski çağlardaki bilim ortamına geri dönülmesi hedeflenmekte, bu da modern bilimin dinamik yapısına ulaşamama sonucunu vermektedir. Ders kitaplarına kadar giren 'İslâm bilimi teşvik eder' söylemi ateistlere göre İslâm toplumunun geri kalmış ve gelişmeleri yakalayamamış olmasındandır. Dindar olmayan kesim bu geri kalmışlığı dinin insanın her anını düzenleyen yapısıyla ilişkilendirmekte, inanan kesim ise bu söylemi kullanarak dinin bilimde geri kalmışlığına bir gerekçe olarak sunulamayacağını iddia etmektedir. Siyasi kesim ise dinin itaat ettiren yanını kullanmakta, halkın bilimsel düşünceyi engelleyici fonksiyonu olan dinin bir parçası olmasını desteklemektedirler. Ayrıca siyasiler, açık olan gerçeği yine aynı söylemlerle örtmeye çalışmakta ve bu sloganı eğitimin farklı kademelerinde ders kitapları vasıtasıyla dile getirmektedirler.

---

68 Pozitif Ateizm, "Ateizm ne değildir?" (Erişim 25 Şubat 2021).

69 Bilgili, *Bilim Ne Değildir?*, 100.

70 Bilgili, *Bilim Ne Değildir?*, 67; Bilimdeki paradigma değişimlerinin yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2018).

71 Ateizm Blogspot (Ateizm Blog), "İslam, bilimi teşvik ediyor mu?" (Erişim 25 Şubat 2021).

Ateistlere göre İslâm'ın bilgi kaynağı olarak tarif ettiği yolların başında vahiy gelmektedir. Vahyi Tanrı tarafından gönderilen bilgi anlamında anlayan ateistler inananların diğer bilgilere bu bilginin referansıyla baktıklarını iddia etmişlerdir. Tanrı tarafından gönderilmiş bilgiler ise vahiy, peygamberlerin sözleri ve vahiy ürünü olan bilgilerdir. Kur'an vahyinde ise Tanrı'nın insanlara vahiy aracılığıyla[72] peygamberlerin geldikleri kavimlere öğretmesiyle[73], dualarının sonucu olarak[74], seçtiği insanlar vasıtasıyla[75] bilgiyi öğrettiği tespiti yapılmaktadır. Aynı şekilde Kur'an'da birçok yerde doğanın nasıl ölüp yeniden dirildiğine, gecenin ve gündüzün oluşumu gibi tabiat olaylarının gözlemlenmesine dikkat çekilmektedir. Gözlemlenmesi istenen olaylar insanın kendini gözlemlemesi[76], dış dünyadaki nesne ve varlıkların gözlemlenmesi[77], yeryüzündeki geçmiş insanların kalıntılarının gözlenmesi[78] şeklinde gruplandırılabilmektedir.[79] Bu ayetlerde insanın deney ya da gözlemlerinin sonucu elde edilen bilgi ateistlere göre yalnızca Tanrı'nın varlığı ve birliği sonucuna ulaşmak, onun güç ve kudretini takdir edip anlamaya çalışmak, öldükten sonra dirilmeye inandırmayı amaçlamaktadır. Tarih sahnesinden silinmiş kavimlerin örnek verilmesi ile de tanrısal cezalandırmadan haber verilmesi vasıtasıyla insanları korkutup psikolojik açıdan onları baskı altına almak, Tanrı'ya ve tanrısal bilgiye inanan kitleyi artırmak hedeflenmektedir. Kur'an'da insanların doğadaki olayları gözlemlemesine yapılan teşvik o olayın ne olduğu ile ilgili değil kim tarafından yapıldığının altını çizmeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak insanın bu düşünce sistemiyle yalnızca kendi sorgulamalarıyla bilgiye erişmesi olanaksızlaşmakta, her bilginin bir şekilde Tanrıyla ilişkilendirilmeye çalışılması meydana gelmektedir. Bu açıklamalar ışığında 'İslâm bilimi teşvik eder' ibaresi ayetlerin zorlama tevilleriyle dindar kişiler tarafından ortaya atılmış olmakta, ayetlerin amacına bakıldığında ise anlamsızlaşmaktadır. İslâm'ın teşvik ettiği bilim eninde sonunda bir Tanrı'ya ulaşmak zorunda olan bir bilimdir. Bu gerçek ise bilimin özgür ve belirli bir amaca bağlanmayan düşünce yapısıyla çelişmektedir.

Sonuç

Ateistler Tanrı'nın varlığını kabul etmediklerinden genel olarak O'nun yokluğunu ispatlamak zorunda olmadıklarını düşünürler. Ancak ateist görüşlerin güçlü (pozitif) ateizm kanadı Tanrı'nın var olmadığına karşı argümanlar geliştiren kimseler iken, zayıf (negatif) ateizm savunucuları ise Tanrı hakkında yorumda bulunmayıp O'nun varlığının olup olmadığıyla ilgilenmeyen, bir bakıma agnostik bir duruş sergileyen kimselerden oluşmuştur.

İncelediğimiz ateizm savunucusu üç site güçlü/pozitif ateizm sergileyen kişilerin kullandığı platformlardandır. Bu platformlarda öne çıkan din karşıtı argümanlardan; ateistlerin Tanrı görüşleri, evrim teorisi hakkındaki görüşleri ve din ile bilim hakkındaki görüşleri ekseninde analizler yaptık. Buna göre aşağıdaki sonuçlara ulaştık;

---

72 Âl-i İmrân 3/61.
73 el-Bakara 2/153.
74 Tâhâ 20/114.
75 el-Bakara 2/269.
76 et-Târık 86/59.
77 el-Mülk 67/3-4.
78 el-Hacc 22/45-46.
79 Ateizm Blog, "İslam, bilimi teşvik ediyor mu?" (Erişim 25 Şubat 2021).

1. Ateistler Tanrı hakkındaki görüşlerini teistlerin kullandıkları deliller üzerinden yürütmektedirler. Bir bakıma orijinal bir tez üzerinden düşüncelerini üretmek yerine antitezci bir tutum ortaya koymaktadırlar. Bu yüzden ele aldığımız üç temel başlıkta da takip ettikleri üslubun değişmediğini gözlemledik.
2. Tanrı'nın varlık delillerini ele alırken aslında bu delillerin güçlü deliller olmadığını, baştan gizlice kabul edilmiş bir Tanrı anlayışıyla savunma yapıldığını ve inananların şartlanmış zihinlerine hizmet ettiklerini savunmuşlardır. Bu anlamda teistlerin delilleri Tanrı'ya inanmayanları değil, aslında inananları muhatap almakta ve onların inancına destek vermektedir.
3. Ateistler evrim teorisini, inananların akıllı tasarım, yaratılış teorisi, indirgenemez karmaşıklık gibi içinde tanrısal zekâ yahut tasarımcı barındıran iddialarını çürütmek için kullanmaktadırlar. Ateistlere göre evrenin bir tasarımcı tarafından yaratıldığı yönünde inananların bir kanıtı bulunmamaktadır.
4. Evrendeki canlı çeşitliliği, dünyanın insanın yaşamasına uygun bir yer olması ya da organlardaki gelişmişlik gibi dindarlar için bir tanrıya işaret eden durumlar aslında evrimin bir ürünüdür. Evrimin iki kuralı olan doğal seçilim ve genlerdeki mutasyon en iyi ve güçlü canlı türünün günümüze kadar gelişerek gelmesini sağlamıştır. Bu mutasyonlar rastlantısal bir biçimde meydana gelmiş, en sonunda hiç de planlanmamış olan 'zeki insan' ürününü vermiştir. Evrimin böyle bir ürünü vermesinin sebebi de gelişmişlik eşiğinin aşılmasıdır.
5. Ateistler kutsal kitaplarda pek çok ifadenin bilimsel gerçeklerle uyuşmadığını iddia etmişler, örneğin Tanrı'nın âlemi altı günde yarattığını ifade eden ayetlerin bilimsel bulgularla çeliştiğini savunmuşlardır. Tabiata dair bilgilerimizin tek kaynağı olarak bilimsel çalışmaları öne çıkararak dini bilgiyi reddetmişlerdir.
6. Ateistlere göre din, bilimi desteklememekle birlikte bilimsel düşünceyi de engellemektedir. Dindarların herhangi bir dine inanmaları sonucu zihinleri olayları sorgulamadan kabul etme şeklinde biçimlenmektedir. Bu da yapısının deneysel düşünmeyi içerdiği bilim için bir zıtlıktır. Bilimsel düşünmede deney yapıldıktan sonra bir teori kabul edilebilir ve eğer o düşünceye aksi bir sonuç ortaya çıkarsa teori kabul edilmemektedir. Ancak bu süreç dinî düşüncede olguyu kabullendikten sonra doğrulama şeklinde gelişmektedir. Bu sebeple inanmayı dogmatik bir zihin dünyasına sahip olmakla eşdeğer saydıklarından inanan bir insanın bilim yapabilmesini ihtimal dâhilinde görmemişlerdir.
7. Ateist sitelere göre dinler, bilimi teşvik eder gibi görünseler de bilimi değil sonunda bir Tanrı'ya ulaştıran bilimi teşvik etmektedirler. Bu ise doğayı kendi gerçekliği içerisinde inceleme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Kaynakça

Akdemir, Ferhat. "Ateizmin Tarihi Üzerine Kısa Bir Deneme." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/ 18–19 (Ocak 2005): 347-363.

AntiDogmatik. "AntiDogmatik". Erişim 25 Şubat 2021. https://antidogmatik.com/

Ateist Medya, Ateist Medya Ateizmi bir de atesitlerden dinleyin Ateist. "Ateizm Nedir?" Erişim 25 Şubat 2021. https://ateistmedya.wordpress.com/?s=ateizm+%C3%A7e%C5%9Fitleri

Ateist Medya, Ateist Medya Ateizmi bir de ateistlerden dinleyin. "Tanrı'nın varlığı". Erişim 25 Şubat 2021. https://ateistmedya.wordpress.com/2009/06/06/tanrinin-varligi/

Ateizm Blog, Ateizm Blogspot. "Ateistlere Sıkça Sorulan Sorular". Erişim 21 Şubat 2021. https://ateizm.blogspot.com/2007/02/ateistlere-ska-sorulan-sorular.html

Ateizm Blog, Ateizm Blogspot. "Bilim ve Din". Erişim 25 Şubat 2021. https://ateizm.blogspot.com/2007/02/bilim-ve-din.html

Ateizm Blog, Ateizm Blogspot. "İnançsızlığın Faydaları". Erişim 25 Şubat 2021. https://ateizm.blogspot.com/2007/07/inanszln-faydalar.html

Ateizm Blog, Ateizm Blogspot. "İnsan Gözünün Evrim Bilmecesi Çözüldü". Erişim 25 Şubat 2021. https://ateizm.blogspot.com/2005/04/insan-gznn-evrim-bilmecesi-zld.html

Ateizm Blog, Ateizm Blogspot. "İslam, bilimi teşvik ediyor mu?" Erişim 25 Şubat 2021. https://ateizm.blogspot.com/2012/09/islam-bilimi-tesvik-ediyor-mu.html

Ateizm Blog, Ateizm Blogspot. "Zeki insanlar daha az inanıyor". Erişim 25 Şubat 2021. https://ateizm.blogspot.com/2009/03/zeki-insanlar-daha-az-inanyor.html

Ateizm Derneği, Ateizm Derneği Resmi Sitesi. "Ateizm Derneği Artık Yalnız Değiliz". Erişim 25 Şubat 2021. http://www.ateizmdernegi.org.tr/

Ateizm Derneği, Ateizm Derneği Resmi Sitesi. "Biz Kimiz?". Erişim 25 Şubat 2021. https://www.ateizmdernegi.org.tr/tanim/

Ateizm Derneği, Ateizm Derneği Resmi Sitesi. "Hedeflerimiz". Erişim 25 Şubat 2021. https://www.ateizmdernegi.org.tr/amaclar/

Ateizm Derneği TV. "TANRIYI ARAMAK - Bunlar Ateist! - 3.24 - Doç. Dr. Enis Doko, Taner Beyter". *Youtube*. 19 Mart 2021. Erişim 28 Mart 2021. https://www.youtube.com/watch?v=CITq9s0lAOI

Ateizm Derneği. *Twitter*. Erişim 25 Şubat 2021. https://twitter.com/Ateizm_Dernegi

Ateizm Derneği TV. *YouTube*. Erişim 25 Şubat 2021. https://www.youtube.com/channel/UCYUQGZqCTi_iPeLuDEgS1tg

Bilgili, Alper. *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 4. Basım, 2019.

Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 4. Basım, 1999.

Coşkun, İbrahim. *Ateizm ve İslam Kelamî Açıdan Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2018

Darwin, Charles. *Türlerin Kökeni*. İstanbul: Alfa Yayınları, 11. Basım, 2019.

Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. Basım, 1989.

Hüsameddin, Ekrem. "Deizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kılavuz, A. Saim. *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 30. Basım, 2018.

Kuhn, Thomas S. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. çev. Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 10. Basım, 2018.

Kutluer, İlhan. "Lâedriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/41-42. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Le Poidevin, Robin. *Ateizm İnanma, İnanmama Üzerine Bir Tartışma*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı, 2. Basım, 2003.

Martin, Michael (ed.). *The Cambridge Companion to ATHEISM*. United States of America: Cambridge University Press, 7. Basım, 2011.

Pascal, Blaise. *Düşünceler*. çev. Metin Karabaşoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.

Peterson, Michael vd. (ed.). *Din Felsefesi Seçme Metinler*. çev. Rahim Acar vd. İstanbul: KüreYayınları, 2013.

Pozitif Ateizm, Pozitif Ateizm Tanrının Varolması Mümkün Değildir. "Ateizm Hakkında Bir Önyargı". Erişim 25 Şubat 2021. https://pozitifateizm.wordpress.com/category/ateizm/ateizm-cesitleri/

Pozitif Ateizm, Pozitif Ateizm Tanrının Varolması Mümkün Değildir. "Ateizm ne değildir?". Erişim 25 Şubat 2021. https://pozitifateizm.wordpress.com/2014/08/03/ateizm-ne-degildir/

Pozitif Ateizm, Pozitif Ateizm Tanrının Varolması Mümkün Değildir. "Evrim Kuramı / Teorisi". Erişim 25 Şubat 2021. https://pozitifateizm.wordpress.com/category/bilimler/evrim-kurami-teorisi/

Şeşen, Ramazan. "Câhiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Topaloğlu, Aydın. *Teizm ve Ateizm & Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.

Uzun, Serkan vd. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 3. Basım, 2008.